

Vrouwen en pensioenen

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 40 • mei 2005

Je pensioen is de belangrijkste bron van inkomen op latere leeftijd en kan het verschil uitmaken tussen een levensfase waarin je dagelijks moet opboksen tegen armoede of een periode van voldoening en actieve welvaart. Bij de aanvang van de eenentwintigste eeuw is de pensioenfase langer geworden. Mensen leven gemiddeld 20 jaar langer dan de officiële pensioenleeftijd. Langer leven betekent ook dat een aangepast pensioen meer dan ooit noodzakelijk is. De spaarpot van vrouwen moet trouwens beter gevuld zijn dan die van mannen doordat ze ouder worden dan mannen.

Uit studies blijkt dat vrouwen onvoldoende op de hoogte zijn van de pensioensystemen en van hun mogelijkheden om een pensioen te verwerven. Daarom eerst wat informatie over het Belgische pensioensysteem.

Vervolgens bekijken we de invloed van de demografische en maatschappelijke tendensen op de pensioenproblematiek in België vanuit een gender perspectief. We belichten de betaalbaarheid van ons pensioen, de overheidsingrepen en de gevolgen ervan voor de vrouwen. De vergrijzing van de bevolking is vooral een vrouwenzaak. De toenemende participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en de problematische combinatie met zorgarbeid hebben gevolgen voor het verwerven van individuele pensioenrechten door vrouwen. De verregaande veranderingen in partnerrelaties en ouderschap grijpen in op het pensioen, dat oorspronkelijk gebaseerd was op het kostwinnersmodel.

1. Hoe is het Belgische pensioensysteem georganiseerd?

Pensioenen zijn een federale beleidsmaterie. De Belgische pensioenarchitectuur bevat drie "pijlers" die staan voor het wettelijke, het vrij aanvullende en het individueel bijeen gespaarde pensioen. We leggen even uit.

EERSTE PIJLER

De eerste pijler omvat de wettelijke pensioenen, beheerd en uitbetaald door de overheid en gefinancierd met verplichte bijdragen van werknemers, werkgevers en zelfstandigen aan de sociale zekerheid. Dit systeem is gebaseerd op solidariteit tussen de generaties: de werkende generatie van vandaag betaalt voor de gepensioneerden van vandaag en niet voor haar eigen pensioen (het repartitieprincipe).

Voor werknemers¹, ambtenaren² en zelfstandigen³ is er een apart pensioenregime. Als je een gemengde loopbaan hebt, bouw je aparte rechten op in elk regime dat voor jou van toepassing is. Je kunt vanaf je 55ste het overzicht van je beroepsloopbaan aanvragen⁴ of een raming⁵ van je pensioenbedrag laten berekenen.

Voor elk pensioenregime bestaat er een *rustpensioen*, gebaseerd op je persoonlijke loopbaan, en een *overlevingspensioen*, gebaseerd op de loopbaan van je overleden echtgenoot m/v (afgeleide rechten). Bij echtscheiding heb je onder bepaalde voorwaarden recht op een deel van het pensioen van je ex-echtgenoot als je niet hertrouwd bent.⁶

De pensioenleeftijd is in principe 65 jaar voor iedereen. Voor vrouwelijke werknemers en zelfstandigen is er een overgangsregeling tot 2009. Tot 1 december 2005 kunnen vrouwen op 63 jaar met pensioen, tot 1 december 2008 op 64 jaar en vanaf 1 januari 2009 op 65 jaar. Je bent niet verplicht met pensioen te gaan, tenzij je een uitkering krijgt (werkloosheid, brugpensioen, ziekte,...). Je mag vervroegd met pensioen gaan op je zestigste indien je minimaal 35 jaar gewerkt hebt. Een volledige loopbaan is 45 jaar.

Het brugpensioen is eerder een verhoogde werkloosheidsvergoeding dan een pensioen. De IGO (Inkomensgarantie voor Ouderen)⁷ is een individuele bijstandsuitkering aan bejaarde mensen die te weinig pensioen en andere bestaansmiddelen hebben. Dit stelsel vervangt sinds 1 juni 2001 het vroegere Gewaarborgd Inkomen, dat aan gezinnen werd toegekend.

Het nieuwe en verplichte pensioensysteem voor zelfstandigen, de “1 bis – pijler”, wordt ingevoerd op 1 juli 2006. Alle zelfstandigen zullen vanaf dan verplicht 1% van hun inkomen moeten bijdragen aan een systeem van pensioenkapitalisatie. Het is een verplichte pensioenbijdrage – typisch voor de eerste pijler – maar het is een kapitalisatie-systeem – typisch voor de tweede pijler.⁸

TWEDE PIJLER

Deze pensioenpijler omvat de aanvullende pensioenen die georganiseerd zijn door de privé-sector: pensioenplannen in het kader van een arbeidsrelatie, vrij aanvullende pensioenen voor zelfstandigen en individuele pensioentoezeggingen⁹.

Voor werknemers is er de groepsverzekering: een levensverzekering die de werkgever aangaat ten voordele van zijn personeelsleden. Dat kan betrekking hebben op het voltallige personeel, een deel ervan of één enkel personeelslid. De premies worden betaald door het bedrijf, door de werknemer, of door beiden samen. De bijdragen

¹ Voor werknemers is de Rijksdienst voor Pensioenen bevoegd: <http://www.onprvp.fgov.be>

² voor de ambtenaren is de Administratie der Pensioenen bevoegd: <http://www.ap.fgov.be/apinter/n/about/index.htm>

³ Site van het Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen: <http://www.rsvz.be>

⁴ CIMIRe vzw Contactcenter, Wolvengracht 48 – 1MA5J, 1000 Brussel. Tel.02/212.02.03, Fax 02/212.03.01; E-mail: info-n@cimire.fgov.be

⁵ Formulier aanvragen bij je gemeentebestuur of downloaden via de website <http://www.onprvp.fgov.be> (werknemers), <http://www.rsvz-inasti.fgov.be> (zelfstandige), <http://www.ap.fgov.be> (ambtenaren)

⁶ <http://www.onprvp.fgov.be/onprvp2004/NL/>

⁷ De Inkomensgarantie voor Ouderen: <http://www.kbg.be/info/info-inkomen/info-igo.htm>

⁸ “Welk pensioenstelsel levert het meeste op voor zelfstandigen?” In: Trends, 27 januari 2005.

⁹ lees meer over aanvullende pensioenen: http://www.onprvp.fgov.be/onprvp2004/NL/T/T_I/T_I_01.asp

worden belegd bij een verzekeraar of een pensioenfonds. Het is de werkgever die beslist over invoering, wijziging of stopzetting van het pensioenplan. Sinds de wet Colla (6 april 1995) kun je bij het veranderen van werk je pensioenreserve overdragen naar je nieuwe werkgever.

Als je je eigen werkgever bent, dan kun je ook voor een aanvullend pensioen zorgen via het Vrij Aanvullend Pensioen voor Zelfstandigen (VAPZ). Er bestaan gewone en sociale VAPZ-overeenkomsten. Je bijdragen zijn beperkt tot een percentage van het bedrijfsinkomen. Ben je meewerkende echtgenoot of zelfstandig helper dan kun je een percentage van je beroepsinkomsten als bijdrage storten.¹⁰ Deze bijdragen zijn dan niet meer belast als inkomen, het pensioenkapitaal is wel belastbaar.

De individuele pensioentoezegging¹¹ is een verbintenis van een bedrijf om aan één specifieke werknemer of aan de zelfstandige bedrijfsleider een kapitaal te storten als die met pensioen gaat of overlijdt. De premies worden betaald door het bedrijf.

DERDE PIJLER

Deze pijler omvat de individuele pensioenspaarformules. Iedere Belg, of je actief bent op de arbeidsmarkt of niet, kan aan individueel pensioensparen doen bij een bank of een verzekeringsmaatschappij. Elk jaar kun je een geïndexeerd maximumbedrag beleggen (tot 620 euro per persoon in 2005) in een *pensioenverzekering* (levensverzekering met kapitaalgarantie en gewaarborgd rendement) of een *pensioenspaarfonds* (vooral aandelen en obligaties)¹². Dat bedrag mag je aftrekken van je belastbaar inkomen als dat er is. Op die manier betaalt de fiscus 30 tot 40% van je storting het jaar nadien terug. Je mag ook zappen tussen de beide formules maar niet in hetzelfde jaar.

Vanaf je zestigste mag je het bijeen gespaarde bedrag opvragen. De fiscus eist op je 60ste verjaardag hoe dan ook 10% van het opgebouwde spaartegoed (16,5% op bedragen vòòr 1993 gespaard). Heb je gespaard via een pensioenspaarfonds, dan is het belastbare bedrag de optelsom van je stortingen, gekapitaliseerd tegen 4,75% per jaar (6,25% vóór 1993). Behaalde je pensioenspaarfonds gemiddeld een hoger rendement dan dit fictief bepaalde percentage, dan zal je werkelijke spaartegoed dus groter zijn dan het bedrag waarop je belasting moet betalen. Haalde je fonds dat rendement niet: brute pech. Voor een pensioenspaarverzekering neemt de fiscus zijn hap uit het werkelijke bedrag dat de verzekeraar uitbetaalt, maar niet op de winstdeelname.

Vraag je het kapitaal later op, dan worden geen extra belastingen meer afgehouden. Je mag nog bijstorten tot je 65ste verjaardag. Dan geniet je nog vijf jaar van het belastingvoordeel maar je betaalt geen bijkomende eindbelasting meer.

Tegelijk kun je een tweede mogelijkheid benutten om fiscaalvriendelijk voor je pensioen te sparen. Via een *levensverzekering* mag je jaarlijks een premie tot 1870 euro (in 2005) aftrekken van je belastbaar inkomen. Maar in hetzelfde vak van de belastingaangifte waarin je je levensverzekering kunt inbrengen, komt ook een deel van de fiscale voordelen van je lening voor de aankoop, bouw of verbouwing van je huis. Dan moet je dus kiezen. Je kunt niet alle fiscale voordelen cumuleren¹³.

¹⁰ lees er het fijne van in de wettekst: http://www.cbfa.be/nl/ap/zs/pdf/law_24-12-2002.pdf

¹¹ individuele pensioentoezegging: <http://www.cbfa.be/nl/ap/wn/html/indt.asp>

¹² Twaalf pensioenspaarfondsen hebben een officiële erkenning op zak: Accent Pension Fund; Argenta Pensioenspaarfondsen; Dexia Pension Fund Dynamic / Defensive; Fortis B Pension Fund; Hermes Pensioenfondsen; Interbeurs-Hermes-Pensioenfondsen; Metropolitan Rentastro; Pricos en Pricos Defensive; Star Fund; Top-Global Pension Fund.

¹³ Alles wat u moet weten over uw pensioen. - In: De Tijd – Bijlage bij De Tijd, 23 april 2005.

Van zodra je één enkele keer aanspraak maakt op fiscale aftrek van een premie of een storting dan komt de fiscus op je 60ste zijn deel opeisen. Waag je het om je spaartegoed vroeger op te vragen, dan word je meteen belast tegen 33 procent of meer.

2. Pensioenen en vergrijzing¹⁴

België is, zoals de andere Europese landen, in snel tempo aan het verouderen. Vandaag is 17 procent van de Belgen ouder dan 65 jaar. Over 25 jaar zal dat gestegen zijn tot een kwart van de bevolking. De vergrijzing – het proces waarin het aandeel van de ouderen in de bevolking toeneemt – is in grote mate een vrouwenzaak, omdat de demografische oorzaken van vergrijzing vooral gelegen zijn bij de vrouwen.

LEVENSV ERWACHTING

Vrouwen hebben altijd langer geleefd dan mannen. In 2004 waren er 63 mannen die de honderd haalden tegenover 445 vrouwen. Bij de vijftigplussers heb je nu al 1,163 miljoen vrouwen tegenover 984.000 mannen¹⁵.

Vanaf 1880 tot 2050 gaat de levensverwachting in stijgende lijn. Toch is het grote verschil tussen vrouwen en mannen een typisch kenmerk van de twintigste eeuw. Vooral in de jaren vijftig - zestig ontwikkelen vrouwen een afwijkend levenspatroon: ze gaan niet uit werken, roken en drinken minder, hebben minder stress en een gezondere levensstijl. Het is uniek in de geschiedenis dat vrouwen zich niet meer moeten aandienen op de arbeidsmarkt. Nu is er opnieuw een toenadering: de levensverwachting van mannen stijgt sneller dan van vrouwen. Door de maatschappelijke evoluties zijn vrouwen vanaf de jaren zeventig het ongezondere levenspatroon van mannen gaan overnemen.

GEBOORTECIJFER

De sterke geboortegolf van de jaren vijftig – zestig, de “babyboom”, valt niet toevallig samen met de periode dat vrouwen niet actief waren op de arbeidsmarkt. In de jaren zeventig begint het geboortecijfer dramatisch te dalen. Aan de basis ligt enerzijds een zeer lange evolutie met structureel demografische factoren: de kindersterfte neemt af. Anderzijds is er het feit dat vrouwen opnieuw uit werken gaan, met als gevolg een extreem lage vruchtbaarheid van 1,54 kind per vrouw. Op de gebrekkige voorzieningen voor de combinatie arbeid/zorg hebben vrouwen gereageerd door minder kinderen te nemen. Ze hebben daar ook de mogelijkheid toe door het beschikbaar worden van de pil.

Het vervangingspeil, dat is het vruchtbaarheidscijfer nodig om een stabiele bevolking in stand te houden, is 2,1 kinderen per vrouw. Volgens prognoses waarmee het Planbureau rekening houdt in haar vooruitberekening van de pensioenkost zou er een stagnatie van de vruchtbaarheidsgraad zijn tegen 2050 met 1,8 kind per vrouw, wat onvoldoende is.

¹⁴ Lezing van prof. Bea Cantillon, Vrouwen en Pensioenen. U.A., Centrum voor Vrouwenstudies, 22 maart 2005 (Lezingencyclus Genderkwesties)

¹⁵ “Vergrijzing is een vrouwenzaak. SPA-senator Christel Geerts vraagt aandacht voor oudere vrouwen”, Anja Otte. In: De Standaard, 11/02/2005

HET JAAR 2010

De veroudering van de bevolking is in feite geen nieuw probleem. Al 150 jaar lang is de levensverwachting aan het stijgen en het geboortecijfer aan het dalen. Waarom is het jaar 2010 dan zo problematisch? Vanaf 2010 komen de babyboomers op pensioenleeftijd. In 2010 zullen er 100.000 gepensioneerden meer zijn dan in het jaar 2000.

3. Het pensioenbeleid¹⁶

HOE HOUDBAAR IS DE FINANCIERING VAN DE EERSTE PIJLER?

De vergrijzing stelt de betaalbaarheid van de pensioenen op de proef. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (Oeso) stelt in een nieuw rapport over België dat de vergrijzing de grootste uitdaging is en brengt drie remedies aan: meer werk, meer productiviteit en meer budgettaire discipline.

De toename van de levensverwachting betekent ook dat het volume in jaren *zorgafhankelijkheid* gaat toenemen in onze samenleving. Veroudering gaat niet noodzakelijk gepaard met het aantal ongezonde levensjaren maar wel met *afhankelijkheid*: of iemand hulp nodig heeft in het dagelijkse leven. Het kantelmoment is 80-85 jaar. De zorgafhankelijkheid zal groter zijn onder vrouwen dan onder mannen omdat meer vrouwen tot de oudste leeftijdsgroep behoren.

Volgens voorberekeningen zullen de kosten van de vergrijzing tussen 2000 en 2030 stijgen met 2,1% (Planbureau) of met 4,7% (IRES) van het Bruto Binnenlands Product (BBP).

	Planbureau	IRES
Pensioenen	+ 2,3%	+ 3,4%
Geneeskundige verzorging	+ 2,0%	+ 0,9%
Werkloosheid e.a.	- 1,8%	+ 0,4%
Onderwijs	- 0,5%	- 0,0%
Totaal	+ 2,1%	+ 4,7%

Volgens het scenario van het IRES zullen de pensioenuitgaven tegen 2030 dus 3,4% hoger liggen dan de huidige 27% van het BBP. Over een periode van 30 jaar is dat te overzien, maar daarbij is uitgegaan van een aantal vooronderstellingen:

- dat het beleid erin slaagt de activiteitsgraad op te trekken van 58% naar 70% van de actieve bevolking (Lissabon - norm);
- dat de stijging van de uitgaven in de gezondheidszorg gehalveerd wordt naar 2,0% tegenover de huidige jaarlijkse stijging met 4,5%;
- dat er minder uitgaven komen in de kinderbijslag. Doordat er minder kinderen komen verlaagt de kinderbijslag vrij mechanisch mee. Voorwaarde is wel dat het beleid aan de druk weerstaat om de kinderbijslag te verhogen. Wanneer de Gezinsbond ijvert voor het optrekken van de kinderbijslag tot een bedrag dat de werkelijke kost benadert, dan hebben ze volgens Cantillon een punt (zie hun recente actie: "Ieder kind kost je een huis");
- dat er minder onderwijsuitgaven zijn door het dalend aantal kinderen. Maar zal de overheid aan de druk kunnen weerstaan om minder leerkrachten in dienst te nemen?

¹⁶ Lezing van prof. Bea Cantillon, 22 maart 2005

Hoe wenselijk zijn besparingen op de onderwijsuitgaven? Een goed geschoolde nieuwe generatie vormt immers het beste middel om de kost van de vergrijzing op te vangen.

Bovendien laat de stijging van de pensioenuitgaven met 3,4% ook geen enkele ruimte voor nieuwe sociale behoeften, zoals de zorgafhankelijkheid van het toenemende aantal hoogbejaarden.

ACTIVITEITSGRAAD

De lage activiteitsgraad is niet houdbaar in het licht van de vergrijzing: de verhouding is nu 1 op 1. Elke werkende financiert een uitkeringstrekker. We zouden dus meer en langer moeten werken. Zo eenvoudig is het echter niet.

Bij de hooggeschoolde Belgische vrouwen en mannen tot 55 jaar zit de activiteitsgraad bijna aan het plafond. Waar zit de ondertewerkstelling dan wel? Bij de laaggeschoolden (vooral vrouwen), de allochtonen en de 55-plussers.

Laaggeschoolde vrouwen die niet op de arbeidsmarkt actief zijn, cumuleren de werkloosheid met zorgtaken: kinderopvang, zorg voor afhankelijke bejaarde of zieke verwanten of burens, kinderopvang voor anderen, schoonmaak. De maatschappij heeft die zorgactiviteit nodig, in de toekomst waarschijnlijk nog meer. Vrouwen zitten gekneld tussen tegenstrijdige eisen: enerzijds moeten ze meer en langer uit werken gaan en anderzijds moeten ze meer kinderen krijgen en meer zorgtaken opnemen. Een oplossing zou zijn dat er een betere verdeling komt van de zorgarbeid over alle mannen en vrouwen, ongeacht hun scholingsgraad.

Tegen 2010 zou het aantal werkende 55-plussers moeten opgetrokken worden van de huidige 31 procent naar 50 procent.

Activiteitsgraad 55 tot 64 - jarigen			
	België	E.U.	Vershil
Laaggeschoold	17,8	31,7	- 13,9
Mediumgeschoold	34,2	44,3	- 10,1
Hooggeschoold	41,1	61,4	- 20,3
Totaal			- 14,1

PENSIOENLEEFTIJD OPTREKKEN?

Volgens het VBO¹⁷ is om te beginnen niet de verhoging van de wettelijke, maar van de feitelijke pensioenleeftijd wenselijk. In België zijn er vijf vervroegde uitstroomkanalen: het brugpensioen, het stelsel van de arbeidsongeschiktheid, de vrijgestelde oudere werklozen, de vervroegde pensionering vanaf 60 jaar en de voltijdse loopbaanonderbreking. Een hogere feitelijke pensioenleeftijd, de leeftijd waarop mensen werkelijk stoppen met werken, zou een andere instelling vergen tegenover bijscholing van oudere werknemers, het uitbannen van discriminatie op basis van leeftijd en een herziening van de salarishiërarchie naar anciënniteit.¹⁸

Het zou al heel wat helpen als degenen die langer aan de slag willen blijven, daar ook de kans toe zouden krijgen en als de impliciete belastingdruk op langer werken in België niet zo loodzwaar zou zijn¹⁹.

¹⁷ Pieter Timmermans, directeur-generaal van het VBO. In: De Morgen, 21 juni 2004.

¹⁸ "Europa kan kosten van pensioen en gezondheidszorg niet dragen", Jan Bohets. In: De Standaard, 11/4/2005.

¹⁹ Jan Bohets. In: De Standaard, 11/4/2005.

INTRA-GENERATIONELE SOLIDARITEIT

Aangezien de inkomensverschillen tussen de gepensioneerden aanzienlijk zijn, gaan er ook stemmen op om een systeem te bedenken dat een beroep doet op de solidariteit tussen gepensioneerden onderling.

VAKBONDEN

Vakbonden en overheid zijn het niet eens over de financiering van de pensioenen van morgen. Volgens Gilbert Deswert van de studiedienst van het ACV is er geen reden tot ongerustheid: als we rekening houden met een toename van het BBP van slechts 1% komen we op 25 jaar tijd aan een bonus van 25%.

Volgens Bruno Tobbacq, minister van Pensioenen, is ons wettelijk pensioensysteem niet erg gul maar het is wel houdbaar. Toch wil Tobbacq de leeftijd waarop men gemiddeld stopt met werken verhogen van 57 jaar nu tot 60 à 61 jaar tegen 2014 om de problematiek van de vergrijzing het hoofd te bieden. Hij blijft optimistisch maar zoekt tegelijk naar alternatieven en wijst daarbij met een beschuldigende vinger naar de vakbonden. "Als de aanvullende pensioenen lang verwaarloosd werden, is dat mee de schuld van de vakbonden, die lang beweerd hebben dat de pensioenen privatiseren het einde van het wettelijke stelsel zou betekenen. Niets is minder waar".²⁰

BELEIDSINGREPEN

Vanaf de jaren tachtig is de overheid een aantal pensioenhervormingen gaan doorvoeren. De loongrens voor de bijdragen werd doorbroken: je moet bijdragen betalen op het gehele loon, ook al tellen de hoogste loondelen niet mee in de pensioenberekening, het plafond van het pensioenbedrag werd bevroren, de welvaartsaanpassingen werden beperkt tot de laagste pensioenen, de pensioenleeftijd voor vrouwen is opgetrokken tot 65, de gekapitaliseerde aanvullende pensioenen werden via de WAP-wet weer ingesteld.²¹

Het Zilverfonds, gestart in 2002, reserveert een percentage (tot 0,3%) van eventuele overschotten op de begroting en de sociale zekerheid in een fonds voor de toekomstige betaling van de wettelijke pensioenen.

Daarnaast is er de verplichte zorgverzekering in Vlaanderen en op federaal niveau het bijstandssysteem 'hulp aan bejaarden'. Het zorgrisico om afhankelijk te worden van een ander in het dagdagelijkse functioneren is nu beter gedekt.

...EN DE GEVOLGEN VOOR DE VROUWEN ²²

De afremming van de uitgaven in de pensioenen wordt feitelijk gedragen door de vrouwen via de verhoging van de pensioenleeftijd. Dat de pensioenleeftijd voor vrouwen met één pennentrek met 5 jaar opgetrokken wordt - onder het voorwendsel de discriminatie weg te werken - is historisch gezien onterecht. De lagere pensioenleeftijd was immers een compensatie voor de lagere lonen van vrouwen.

²⁰ "Zal er nog geld zijn?", François Mathieu. In: Trends Cash, Dossier Pensioenen, nr. 8 van 24/2/2005.

²¹ De wet van 6 april 1995 die de sociaal-rechtelijke aspecten van het aanvullend pensioen voor werknemers regelde, werd volledig vervangen door de [wet van 28 april 2003](#). Voor zelfstandigen werd de wetgeving op het aanvullend pensioen volledig hervormd in de Programmawet van 24 december 2002.

²² Lezing van prof. Bea Cantillon, 22 maart 2005

Vrouwen kunnen veel minder terugvallen op aanvullende pensioenen omdat ze vooral tewerkgesteld zijn in sectoren waar dergelijke pensioenplannen ongebruikelijk zijn (textiel, horeca, welzijnszorg) en omdat vrouwen niet zo vaak in kaderfuncties terechtkomen. De nieuwe wet heeft de bedoeling om de groepsverzekering, die tot op heden enkel voor hooggeschoolde kaders in sterke bedrijven gold, te democratiseren zodat ook lagere functieniveaus en zwakkere sectoren meegenieten.

Bijstand wordt geïndividualiseerd, maar die individualisering is louter symbolisch. Bij het onderzoek naar de bestaansmiddelen wordt nog steeds rekening gehouden met het gezinsinkomen. Vroeger kreeg de man alles, nu krijgen man en vrouw elk de helft van dat bedrag. Volgens Prof. Cantillon²³ is de individualisering echter een verkeerd strijdpunt, dat er alleen maar toe kan leiden dat vrouwen nog meer benadeeld worden. Hoe hoger het bedrag in het wettelijk pensioensysteem, hoe beter het is voor de vrouwen. Er moet bovendien een billijke verrekening komen van de zorgtijd. Via de "gelijkgestelde periodes" kan gezorgd worden dat wie tijdelijk uit de arbeidsmarkt stapt om zorgtijd op te nemen, niet benadeeld wordt in de pensioenopbouw.

Cantillon stelt voor dat er een pooling van pensioenrechten opgebouwd wordt per koppel, met extra credits voor zorgtijd, en dat de uitbetaling van dit globale verworven pakket geïndividualiseerd gebeurt.

4. Pensioenen en maatschappelijke evoluties ²⁴

PARTNERRELATIES EN OUDERSCHAP

In een tijd dat er een nauwe band bestond tussen huwelijk, moederschap en huishouden, creëerde men een pensioensysteem dat gebaseerd was op het model van de man als kostwinner en de vrouw als huisvrouw. Wettelijke pensioenen zorgden voor pensioenen voor gehuwde vrouwen en weduwen via afgeleide rechten op basis van de bijdragen van de mannelijke kostwinner. Op die manier ontvingen de meeste vrouwen en moeders enige pensioencompensatie voor hun onbetaald huishoudelijk werk en hun kinderopvang.

Intussen hebben vërreikende veranderingen in de samenleving ingegrepen op gender verhoudingen en normen qua relaties en ouderschap. Sinds de jaren zestig leidt het permissieve sociale en wettelijke klimaat van seksuele relaties en leefvormen tot parallelle demografische tendensen in veel westerse landen. Samenwonen, uitstellen van huwelijk, meer echtscheidingen en buitenechtelijke geboortes, meer geboortepanning en lager kindertal ("de tweede demografische overgang"): al die sociale veranderingen hebben serieuze implicaties voor het verwerven van pensioenen door vrouwen.

Op dit ogenblik kunnen feitelijk of uit de echt gescheiden vrouwen een *rustpensioen* krijgen op basis van de pensioenstaat van hun ex-echtgenoot voor de duur van het huwelijk. Dit is enkel voor de jaren dat ze geen eigen pensioenrechten opgebouwd hebben. Dit afgeleide recht gaat verloren als ze hertrouwen. Er zijn een aantal uitzonderingen en verschillen tussen de stelsels van werknemers, zelfstandigen en ambtenaren. Ex-echtgenoten van overleden ambtenaren hebben ook recht op een *overlevingspensioen*, van werknemers en zelfstandigen niet. ²⁵

Samenwonenden, of ze hetero of holebi zijn, hebben op dit moment geen afgeleide

²³ Lezing van prof. Bea Cantillon, 22 maart 2005.

²⁴ Gender, Pensions and the Lifecourse. Jay Ginn.

²⁵ Lees meer in: "Alles wat u moet weten over uw pensioen."
In: De Tijd - Bijlage bij De Tijd, 23 april 2005.

rechten op pensioenen. In de tweede pijler kunnen fondsbeheerders naar goeddunken samenwonende partners laten meegenieten. In de eerste pijler worden samenwonenden de wettelijke bescherming ontzegd die gehuwde en gescheiden vrouwen of weduwen genieten.

PARTICIPATIE OP DE ARBEIDSMARKT

Vrouwen zijn alsmaar talrijker aanwezig op de arbeidsmarkt. Op de werkplaats en in de economie als geheel is er de toenemende erkenning van het belang van vrouwelijke capaciteiten. Bovendien is tewerkstelling meer noodzakelijk geworden voor vrouwen, niet enkel door de behoeften van het huishouden maar ook als bron voor onafhankelijke pensioenrechten. De stijgende trend in echtscheidingen, alleenstaand ouderschap en samenwonen zal waarschijnlijk niet omkeren, en de afname van het huwelijk als een levenslang contract maakt steunen op echtgenoot voor inkomen in later leven een riskante strategie voor vrouwen.

Hoewel vrouwelijke tewerkstelling gestegen is, is het loon en de tewerkstellingsgraad van moeders aanzienlijk lager dan van kinderloze vrouwen. De tewerkstellingskloof tussen mannen en kinderloze vrouwen (17%) is kleiner dan tussen kinderloze vrouwen en moeders (29%). Volgens een Britse studie²⁶ hebben werkende moeders een gender kloof in uurloon van 5% vergeleken met voltijds werkende kinderloze vrouwen.

Voor laaggeschoolde alleenstaande moeders zijn de hindernissen voor tewerkstelling dubbelop. Ze kunnen hun situatie niet verbeteren door beroepsactief te zijn. Buitenshuis werken levert hen geen financieel voordeel op vergeleken met leefloon of stempelgeld door hun lage lonen en door gebrek aan betaalbare kwaliteitsvolle kinderopvang. Zonder partner zijn de informele bronnen voor kinderopvang beperkt.

Het vernietigende effect van de verantwoordelijkheid voor zorg en huishouden op de carrièrehistoriek van vrouwen, gecombineerd met gender discriminatie in tewerkstelling, leidde ertoe dat vrouwen een ander soort jobs dan mannen hebben, lagere lonen en kortere werktijd. Bij herintrede op de arbeidsmarkt nadat ze kinderen kregen, ervaren ze een degradatie in de tewerkstelling. Een carrièreonderbreking omwille van kinderen kan verregaande gevolgen hebben op het inkomen van vrouwen.

5. Oudere vrouwen en hun inkomen

GENDERKLOOF IN PENSIOENEN

Het zijn voornamelijk vrouwen die een inkomensprobleem hebben. Cijfers tonen aan dat het inkomensverschil tussen mannen en vrouwen significant is voor de oudste groep, mensen vanaf 75 jaar. Het armoederisico is ook hoger bij vrouwen dan bij mannen²⁷. De Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) wordt aan 50.000 vrouwen uitgereikt, tegenover 20.000 mannen²⁸.

De inkomensongelijkheid die in het latere leven ontstaat tussen mannen en vrouwen weerspiegelt de opeenstapeling van gevolgen van onderbroken tewerkstellingspatronen

²⁶ The Gender Pensions Gap. Helen McCarthy. Onderzoeksrapport van de "Association of British Insurers" (ABI), september 2004. Vindplaats: <http://www.abi.org.uk>

²⁷ Hoe vrouwelijk is armoede in België en Vlaanderen. RoSa Factsheet nr. 33, juni 2004.

²⁸ "Vergrijzing is een vrouwenzaak. SPA-senator Christel Geerts vraagt aandacht voor oudere vrouwen", Anja Otte. In: De Standaard, 11/02/2005

²⁹ In de EU-25 werkte in 2002 zo'n 30% van de vrouwen deeltijds tegenover slechts 6,5% mannen. Koploper is Nederland met 75%. Bron: De sociale situatie in de Europese Unie 2004

en van loondiscriminatie. Gezinsverantwoordelijkheid en vooral moederschap vergroten de gender loonkloof.

Een groter aandeel vrouwen dan mannen werkt deeltijds.²⁹ Deeltijds werk wordt gekenmerkt door slechte werkomstandigheden, weinig werkzekerheid, gebrek aan opleidings- en carrière mogelijkheden, gebrek aan extralegale voordelen, lage uurlonen. Dit is vooral zo in kleine privé-bedrijven.³⁰ Deeltijds werk resulteert in een lager pensioen dan voltijds werk. Zodra er minder dan 312 gewerkte of gelijkgestelde dagen per jaar op je individueel uittreksel prijken, werk je deeltijds. Sommige deeltijdse formules zijn nadeliger voor het pensioen dan andere. Wanneer je bijvoorbeeld 4/5 werkt, bouw je minder pensioenrechten op als je 1 volledige dag per week thuisblijft dan 2 halve dagen³¹.

Mannenlonen stijgen met leeftijd en ervaring, vrouwenlonen nemen af na hun dertigste. Wanneer kansen op loonsverhoging een hoogtepunt bereiken, tussen 30 en 54 jaar, werken vrouwen vaak deeltijds, mannen zelden. Noch opleiding noch topjobs garanderen gender gelijkheid in lonen. Loonkloof verbreedt zelfs met job status, en de verhouding tussen verloning en job status is zwakker voor vrouwen dan voor mannen.³²

Vrouwen geven hun werk ver voor de pensioenleeftijd op om gezinsredenen. Vrouwen verlaten het arbeidscircuit ook vaker via minder lucratieve tracés, zoals werkloosheid of invaliditeit, dan via financieel gunstiger systemen zoals brugpensioen of het Canada Dry – prepensioen, genoemd naar de firma die het systeem zou hebben bedacht.³³

Vrouwen in de actieve levensfase maken minder economische nutsberekeningen dan mannen. Vrouwen doen minder aan individueel pensioensparen dan mannen. Sparen voor hun pensioen is geen prioriteit voor vrouwen, ze sparen veeleer voor de studies van hun kinderen. Oudere vrouwen blijken onvoldoende kennis te hebben van de middelen tot pensioenverwerving.

De combinatie van al die factoren vermindert de mogelijkheid voor vrouwen om pensioenrechten op te bouwen.

6. Tot slot

Het is wenselijk dat de maatschappelijke waardering voor zorgtaken concreet vorm krijgt. Wettelijke pensioenen hebben de mogelijkheid om te garanderen dat de pensioenkosten van zorg eerlijk verdeeld worden tussen wie de zorgtaken op zich neemt en wie dat niet doet.

²⁹ In de EU-25 werkte in 2002 zo'n 30% van de vrouwen deeltijds tegenover slechts 6,5% mannen. Koploper is Nederland met 75%. Bron: De sociale situatie in de Europese Unie 2004

³⁰ Gender, Pensions and the Lifecourse. How pensions need to adapt to changing family forms. Jay GINN.

³¹ Alles wat u moet weten over uw pensioen. In: De Tijd – Bijlage bij De Tijd, 23 april 2005.

³² Arbeidsparticipatie en Loonverschillen. RoSa factsheet nr 31, december 2003

³³ Hierbij betalen werkgevers aan oudere ontslagen werknemers een bijkomend maandelijks bedrag als aanvulling op de werkloosheidsvergoeding, totdat de ex-werknemers recht hebben op hun wettelijk pensioen. Op die som sparen zowel werkgevers als werknemers belastingen en sociale zekerheidsbijdragen uit. Werkgevers bieden dit wel eens aan ter vervanging van een opzeggingspremie. Als het afhangt van de OESO, de denktank voor industrielanden, dan zouden brugpensioenen

De armste gepensioneerden zijn ook de oudste, de oudste zijn voor het merendeel vrouwen. De welvaartvastheid van de pensioenen moet gegarandeerd worden. Dit is vooral voor vrouwen belangrijk: hoe langer je leeft hoe meer je geschaad wordt.

Een voldoende hoog wettelijk basispensioen, op een niveau dat armoede voorkomt en geïndexeerd wordt tot de nationale levensstandaard, is op dit moment de beste garantie voor vrouwen op een waardige en veilige pensioenfase.

7. Literatuur

BOEKEN

- Senioren onder de loep: in hun hemd gezet of naar waarde geschat?: het sociaal-wetenschappelijk onderzoek over ouderen in Vlaanderen tussen 1990 en 2003 / David Schoenmaekers, Jef Breda. - Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid, 2004.
RoSa Exemplaarnr. DIII1a/0064
- Zorg in het huidige stelsel van sociale zekerheid en pensioen: een vergelijking tussen zes landen / Ivy Koopmans (e.a.). - Utrecht: de Graaff, 2003.
RoSa Exemplaarnr. Cc/0134
- Pensioenen: vrouwen en sociale zekerheid: uitdagingen voor gelijkheid / ABVV-Vrouwenwerking. - Gent: ABVV-Vrouwenwerking, 1995.
RoSa Exemplaarnr. Cc/0113
- Meisjes van 50: een sociaal en psychologisch portret van vrouwen in de middenleeftijd / red. Christel Geerts, Terry Horckmans, Ingrid Ponjaert-Kristoffersen. - Leuven; Amersfoort: Acco, 1998.
RoSA Exemplaarnr. Ce/0168-2
- Gender, pensions and the lifecycle: how pensions need to adapt to changing family forms / Jay Ginn. - Bristol: The Policy Press, 2003.
RoSa Exemplaarnr. Cc/0135
- Gender and ageing: changing roles and relationships / ed. Sara Arber, Kate Davidson, Jay Ginn. - Maidenhead: Open University Press, 2003.
RoSa Exemplaarnr. DIII1a/0063

WEBSITES

Administratie der pensioenen (ambtenaren)
<http://www.ap.fgov.be>

Rijksdienst voor Pensioenen (werknemers)
<http://www.onprvp.fgov.be>

Rijksdienst voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
<http://www.rsvz.be>
<http://www.rsvz-inasti.fgov.be>

Inkomensgarantie voor Ouderen
<http://www.kbg.be/>

Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen (CBFA)
<http://www.cbfa.be>

Association of British Insurers
<http://www.abi.org.uk>

Samenstelling: Brigitte Rys